

ID: 41

Türkiye’de Buğday Üretimi ve Destekleme Politikaları

Enver Ken* ve Arif Semerci

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale, Türkiye

Özet

Bu çalışmanın amacı, buğday üretiminin mevcut durumunu inceleyerek, yapılan destekleme politikaları hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. 2021 yılı verilerine göre, Türkiye 6.623.061 hektar alanda 17.650.000 ton buğday üretimi gerçekleştirmiştir. Bu üretim dünyadaki toplam üretimin %2,29’una tekabül etmekte olup, dünyada en fazla buğday üretimi yapan 11. ülkedir. Ayrıca Türkiye, dünyada %26,26 ile en fazla buğday unu ihraç eden ülke olurken, makarna ihracatında %7,01 ile 4. ülke olmuştur. Üretim ve ihracat potansiyeline karşılık, dünyada toplam ithalatın yaklaşık %5’ini gerçekleştirerek en fazla ithalat yapan 3. ülkedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye iç talebinin yanı sıra buğday unu ve makarna sanayisinde dünyada önde gelen ihracatçılardan biri olmasından dolayı arz açığı yaşamakta ve bu açığı kapatmak için her yıl önemli miktarda ithalat yapmaktadır. Öyle ki 2021 yılında buğday üretiminin kendine yeterliliği %87,26 seviyesinde kalmıştır. Türkiye buğday ve buğday ürünlerindeki üretim ve ihracat potansiyellerinin korunarak kendine yeterliliğin sağlanabildiği tarımsal politikalara yer vermelidir. Öncelikle Türkiye’nin (2.665 kg/ha) dünya ortalamasının (3.492 kg/ha) oldukça altında olan buğday verimliliği artırılmalıdır. Buğday üretiminde sağlanan girdi destekleri ile son yıllarda birim fiyatları sabit bir seyir izleyen fark ödemesi (prim) desteklerinin; mevcut koşullara uygun, üretim maliyetlerini karşılayıcı ve olası fiyat değişimlerine paralel olarak düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Buğday Üretimi, Destekleme Politikası, Yeterlilik Derecesi, Türkiye

Wheat Production and Support Policies in Türkiye

Abstract

The objective of this study is to examine the current status of wheat production and evaluate the support policies implemented in this regard. According to the data for the year 2021, Türkiye achieved a wheat production of 17,650,000 tons on an area of 6,623,061 hectares. This production corresponds to approximately 2.29% of the total global wheat production, making Türkiye the 11th largest wheat producer in the world. In addition, while Türkiye is the country that exports the most wheat flour with 26.26% in the world, it is the 4th country in pasta export with 7.01%. Despite its production and export potential, it is the 3rd largest importing country in the world by realizing 5% of total imports. In other words, due to its leading position as an exporter in the wheat flour and pasta industry, as well as domestic demand, Türkiye experiences a supply deficit and therefore relies on significant imports each year to bridge this gap. Indeed, in the year 2021, the self-sufficiency rate of wheat production in Türkiye remained at 87.26%. Türkiye should incorporate agricultural policies that preserve the production and export potentials in wheat and wheat products, enabling self-sufficiency to be achieved. Firstly, Türkiye's (2,665 kg/ha) wheat productivity, which is well below the world average (3,492 kg/ha), should be increased. Input supports provided in wheat production and difference payment (premium) supports, whose unit prices have followed a stable course in recent years; It should be arranged in accordance with current conditions, covering production costs and in parallel with possible price changes.

Keywords: Wheat, Support Policy, Self-Sufficiency Level, Türkiye.

Giriş

Tarım sektörü, insanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol üstlenir. Her ülke, beslenme açısından temel (stratejik) olan ürünlerde en azından yurt içi arzını karşılayacak düzeyde kendine yeterlilik sağlama amacı güder (Eraktan, 2001; Kızılaslan, 2004). Dünya genelinde ve Türkiye'nin hemen her bölgesinde üretilen buğday, hem büyük bir üretici kitlesini ilgilendirmesi hem de insanların temel gıdası olan ekmeğin gibi birçok unlu mamulün hammaddesi olması nedeniyle son derece önemli bir üründür (Kızılaslan, 2004). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün 2020 yılı verilerine göre, buğday üretimi şeker kamışı ve mısırdan sonra dünyada en fazla üretilen üçüncü üründür. Aynı yılın verilerine göre buğday üretimi dünyadaki toplam bitkisel üretimin %8,17'sini, toplam tahıl üretiminin ise %25,40'ını barındırmaktadır (FAO, 2022). Buğday önemli bir üretim faaliyeti olması nedeniyle girdi kullanımı, maliyet, karlılık ve üretim faktörlerini inceleyen ve ekonometrik analizlerini kapsayan çalışmalar bulunmaktadır (Gündoğmuş, 1998; Birinci ve Küçük, 2011; Sureshkumar ve ark., 2014; Karadaş 2016; Aydın ve ark., 2021)

Dünya genelinde ve Türkiye’de buğday üretimi ve buğdaydan elde edilen un, makarna gibi sanayiye dayalı mamullerin ekonomik ve sektörel açıdan önemini, üretim durumunu ve ticaretini inceleyen çalışmalar mevcuttur (Akay, 2005; Turhan, 2008; OAİB, 2010; Duru ve ark., 2019; OAİB, 2021; Ticaret Bakanlığı, 2023). Bununla birlikte literatürde buğday üretiminin kendine yeterliğinin ön planda tutulduğu ve tarımsal destekleme uygulamalarının yer aldığı politikaları kapsayan çalışmalar da yer almaktadır;

Kızılaslan ve Aktaş (2003) çalışmasında Türkiye’de buğday destekleme politikaları ve uygulamalarını irdelemiş ve bu politikaların üretimi, kaliteyi, verimi, pazarlamayı ve çiftçi gelirlerini iyileştirmede yeterli olmadığını belirtmiştir.

Konyalı ve Gaytancıoğlu (2007) çalışmasında Türkiye’de buğday üretimine sağlanan desteklerin dünya fiyatlarını dikkate alan, üretimi tüketime yetecek şekilde, daha çok yapısal ve sosyal politikalara ağırlık verecek şekilde olması gerektiğini belirtmiştir.

Gül Yavuz ve ark. (2016) araştırmasında buğday üreticilerine sağlanan tarım politikaları kapsamında fark ödemesi desteğini tercih etmelerinde prim miktarının etkili olduğu, prim miktarı arttıkça üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılıklarının da arttığı belirlenmiştir.

Shahzad ve ark. (2019) çalışmasında Pakistan için önemli bir ürün olan buğday üretiminde kendine yeterliğinin sağlanması için üretimin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun içinde en iyi yöntemin girdilere sağlanan tarımsal desteklerin olduğu belirtilmiştir.

Kalabak ve Aslan (2021) çalışmasında alan bazlı tarımsal desteklerin buğday üretimi üzerinde oldukça sınırlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Badem ve Hurma (2021) araştırmasında Türkiye’de buğday taban fiyatlarına uygulanan desteklemelerin reel fiyatlar ile ve Amerikan doları cinsinden analizi yapıldığında buğday üreticilerinin kazançlarında bir azalma olduğu saptanmıştır.

Shikur (2022) Etiyopya’da yaptığı çalışmada, buğday üretimine uygulanan tarımsal politikaların buğday verimi ve üretimi üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, buğday üretiminin mevcut durumunu inceleyerek, yapılan desteklemeler ve uygulanan politikalar hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu doğrultuda, dünya genelinde ve Türkiye’de buğday üretimi ve buğdaya dayalı sanayi sektörünün 2000’li yıllardan sonraki değişim seyri araştırılmıştır. Bu bağlamda, buğday üretimine uygulanan destekleme politikaları detaylı bir şekilde incelenmiş ve çalışmanın sonucunda, Türkiye’nin buğdayda kendine yeterlilik durumu ve uygulanan tarım politikaları göz önünde bulundurularak öneriler sunulmuştur.

Materyal ve Yöntem

Çalışmada kullanılan istatistik veriler; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden elde edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada konu ile ilgili kurum ve kuruluşların yayımları, araştırma makaleleri, tez ve raporlardan yararlanılmıştır. Çalışmada, 2000’li yılların başından 2021 yılına kadar olan 20 yıllık dönemde dünya genelinde ve Türkiye’de buğday üretimi ile buğdaya dayalı sanayi ürünlerinin üretimine ve dış ticaretine ilişkin veriler çizelgeler halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Ayrıca 2018’den 2022 yılına kadar Türkiye’de buğday üretimi detaylı olarak incelenmiş olup, buğday üretiminin kendine yeterliği ve uygulanan destekleme politikaları irdelenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Dünya’da Buğday Üretimi ve Türkiye’nin Durumu

2021 yılında dünyada toplam 220 milyon 760 bin hektar alanda buğday hasadı yapılmıştır. Aynı yıl dünya ortalamasında buğday üretiminin hektara verimi 3.492 kg olup, toplam üretim miktarı 770 milyon 877 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin dünyada hasat edilen toplam buğday üretim alanını içerisindeki payı %3,00 iken, üretim miktarında ise bu pay %2,29’dur. Dünya’da 2001-2004 yıllarından 2021 yılına kadar buğday üretiminde hasat edilen alanlarda %3,58 artış meydana gelirken, Türkiye’de %27,92 oranında düşüş yaşanmıştır. 2021 yılında bir önceki yıla göre ise dünyada %1,31 artış yaşanırken, Türkiye’de %4,22 düşüş gerçekleşmiştir. Üretim miktarı bakımından değerlendirildiğinde, dünyada 2001-2004 yıllarından 2021 yılına kadar %30,38 artış meydana gelirken, bu oran Türkiye’de %10,06 düşüş olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında bir önceki yıla göre dünyada %1,84 artış olurken, Türkiye’de ise %13,90 oranında düşüş meydana gelmiştir. Buğday verimi 2001-2004 yıllarından 2021 yılına kadar dünyada %25,88 artarken, bu artış Türkiye’de %24,77’dir. 2021 yılında bir önceki yıla göre ise dünyada buğday verimi (%0,52) neredeyse aynı kalırken, Türkiye’de %10,11 ile sert bir düşüş yaşanmıştır (Çizelge 1).

2021 yılı buğday üretiminde en fazla hasat edilen alan %14,38 ile Hindistan’a ait olup, bu üretimi %12,65 ile Rusya ikinci sırada, %10,68 ile Çin üçüncü sırada takip etmektedir. Türkiye’de aynı yıl 6 milyon 623 bin hektar alanda buğday hasat edilmekte olup, dünya genelinde %3,00 pay ile 10. sırada yer almaktadır. 2021 yılında

üretim miktarı en fazla %17,76 ile Çin'e ait olup, bu üretimi %14,22 ile Hindistan ikinci sırada, %9,87 ile Rusya üçüncü sırada takip etmektedir. Türkiye'de aynı yıl 17 milyon 650 bin ton buğday üretilmekte olup, dünya genelinde %2,29 pay ile 11. sırada yer almaktadır. 2021 yılı verilerine göre, Türkiye 2.665 kg/ha buğday verimi ile dünya ortalamasının altında seyretmektedir (Çizelge 2).

Dünya'da Buğday Dış Ticareti ve Türkiye'nin Durumu

Dünya genelinde 2021 yılında toplam 54 milyar 941 milyon ABD\$ değerinde, 198 milyon 139 bin ton buğday ihracatı gerçekleşmiştir. Dünya'da 2001-2004 yılından 2021 yılına kadar ihracat miktarında %71,33 ihracat değerinde ise %237,39 oranında artış meydana gelmiştir. Buna karşılık, 2021 yılından bir önceki yıla göre, ihracat miktarında %0,21 düşüş yaşanırken, ihracat değerinde %22,49 oranında artış yaşanmıştır. Türkiye'de 2021 yılında toplam 97 milyon 554 bin ABD\$ değerinde, 264 bin 520 ton buğday ihracatı gerçekleşmiştir. Türkiye 2001-2004 yılından 2021 yılına kadar ihracat miktarında %8,66 oranında düşüş yaşarken, ihracat değerinde ise %171,86 oranında artış yaşamıştır. Buna karşılık 2021 yılından bir önceki yıla göre, ihracat miktarında %112,22, ihracat değerinde ise %147,02 oranında artış gerçekleşmiştir. Türkiye buğday ihracatında 2021 yılı itibarıyla dünya çapında üretim miktarının %0,13'ünü, üretim değerinin ise %0,18'ini barındırmaktadır (Çizelge 3).

Dünya genelinde 2021 yılında toplam 63 milyar 291 milyon ABD\$ değerinde, 201 milyon 10 bin ton buğday ithalatı gerçekleşmiştir. Dünya genelinde 2001-2004 yılından 2021 yılına kadar ithalat miktarında %74,50, ithalat değerinde ise %246,83 oranında artış meydana gelmiştir. Dünya'da 2021 yılından bir önceki yıla göre, ithalat miktarında %3,28, ithalat değerinde ise %27,64 oranında artış gerçekleşmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 1. Dünya'da ve Türkiye'de buğday üretiminin gelişimi

Yıllar	Hasat Edilen Alan (ha)		Türkiye'nin Payı (%)	Üretim Miktarı (ton)		Türkiye'nin Payı (%)	Verim (kg/ha)	
	Dünya	Türkiye		Dünya	Türkiye		Dünya	Türkiye
2001-2004	213.137.903	9.188.598	4,31	591.232.339	19.625.000	3,32	2.774	2.136
2005-2008	217.951.035	8.309.595	3,81	632.072.886	19.131.500	3,03	2.900	2.302
2009-2012	219.745.829	7.918.377	3,60	673.769.478	20.543.500	3,05	3.066	2.594
2013-2016	220.237.081	7.756.843	3,52	732.301.245	21.062.500	2,88	3.325	2.715
2017	218.288.892	7.662.273	3,51	772.305.496	21.500.000	2,78	3.538	2.806
2018	213.828.044	7.288.622	3,41	732.235.584	20.000.000	2,73	3.424	2.744
2019	215.693.643	6.831.854	3,17	764.063.333	19.000.000	2,49	3.542	2.781
2020	217.898.510	6.914.632	3,17	756.949.628	20.500.000	2,71	3.474	2.965
2021	220.759.739	6.623.061	3,00	770.877.073	17.650.000	2,29	3.492	2.665
İndeks (2001-2004=100)	103,58	72,08	-	130,38	89,94	-	125,88	124,77
İndeks (2020=100)	101,31	95,78	-	101,84	86,10	-	100,52	89,89

Kaynak: FAO, 2023

Çizelge 2. Buğday üretiminde önde gelen ülkeler (2021 yılı)

Ülkeler	Hasat Edilen Alan (ha)	Payı (%)	Üretim Miktarı (ton)	Payı (%)	Verim (kg/ha)
Çin	23.568.400	10,68	136.946.000	17,76	5.811
Hindistan	31.610.000	14,32	109.590.000	14,22	3.467
Rusya Federasyonu	27.916.725	12,65	76.057.258	9,87	2.724
ABD	15.039.490	6,81	44.790.360	5,81	2.978
Fransa	5.276.730	2,39	36.559.450	4,74	6.928
Ukrayna	7.099.400	3,22	32.183.300	4,17	4.533
Avustralya	12.643.216	5,73	31.922.555	4,14	2.525
Pakistan	9.168.249	4,15	27.464.081	3,56	2.996
Kanada	9.247.000	4,19	22.296.100	2,89	2.411
Almanya	2.939.000	1,33	21.459.200	2,78	7.302
Türkiye	6.623.061	3,00	17.650.000	2,29	2.665
Diğer	69.628.468	31,54	213.958.769	27,76	3.073
Dünya (Toplam)	220.759.739	100,00	770.877.073	100,00	3.492

Kaynak: FAO, 2023

Türkiye’de 2021 yılında toplam 2 milyar 692 milyon 623 bin ABD\$ değerinde, 8 milyon 877 bin 310 ton buğday ithalatı gerçekleştirilmiştir. Türkiye 2001-2004 yılından 2021 yılına kadar ithalat miktarında %716,54 ithalat değerinde ise yaklaşık %1.500 oranında artış meydana gelmiştir. 2021 yılından bir önceki yıla göre, ithalat miktarında %8,09 oranında düşüş yaşanırken, ithalat değerinde %15,34 artış görülmüştür. Türkiye 2021 yılı itibariyle dünyada yapılan toplam buğday ithalat miktarının %4,42’sini, ithalat değerinin ise %4,25’ini oluşturmaktadır (Çizelge 4).

2021 yılında buğday dış ticaretinde en fazla ihracat yapan ülke %13,29 ile Rusya olurken, %13,26 ile ABD ikinci ve %12,93 ile Avustralya üçüncü sırada gelmektedir. İthalat bakımından değerlendirdiğinde %5,61 ile Endonezya ilk sırada, %4,80 ile Çin ikinci ve %4,25 ile Türkiye üçüncü sırada gelmektedir. 2021 yılında Türkiye ihracatta %0,18 bir pay ile 33. sıradaki ülke olurken, ithalatçı ülkeler içerisinde %4,25 pay ile 3. sırada yer almaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 3. Dünya’da ve Türkiye’de buğday ihracatı

Yıllar	İhracat Miktarı (ton)		Türkiye'nin Payı (%)	İhracat Değeri (bin ABD\$)		Türkiye'nin Payı (%)
	Dünya	Türkiye		Dünya	Türkiye	
2001-2004	115.649.641	289.613	0,25	16.284.066	35.884	0,22
2005-2008	125.675.810	259.973	0,21	28.180.197	36.255	0,13
2009-2012	151.418.701	399.208	0,26	40.004.474	74.720	0,19
2013-2016	174.450.111	109.751	0,06	43.099.724	39.627	0,09
2017	196.599.970	42.014	0,02	39.013.851	14.828	0,04
2018	190.871.166	69.998	0,04	41.066.053	24.038	0,06
2019	186.304.880	135.157	0,07	40.198.714	48.212	0,12
2020	198.566.146	124.643	0,06	44.854.898	39.492	0,09
2021	198.139.346	264.520	0,13	54.940.688	97.554	0,18
İndeks (2001-2004=100)	171,33	91,34	53,31	337,39	271,86	80,58
İndeks (2020=100)	99,79	212,22	212,68	122,49	247,02	201,67

Kaynak: FAO, 2023

Çizelge 4. Dünya’da ve Türkiye’de buğday ithalatı

Yıllar	İthalat Miktarı (ton)		Türkiye'nin Payı (%)	İthalat Değeri (bin ABD\$)		Türkiye'nin Payı (%)
	Dünya	Türkiye		Dünya	Türkiye	
2001-2004	115.191.029	1.087.180	0,94	18.248.762	173.933	0,95
2005-2008	124.974.383	1.557.645	1,25	31.958.240	532.809	1,67
2009-2012	151.474.498	3.605.024	2,38	44.575.597	1.076.454	2,41
2013-2016	172.109.774	4.478.462	2,60	48.042.745	1.207.729	2,51
2017	194.485.184	4.990.865	2,57	44.774.032	1.043.327	2,33
2018	187.160.533	5.781.712	3,09	46.132.495	1.289.386	2,79
2019	183.555.392	10.004.830	5,45	45.175.029	2.302.225	5,10
2020	194.620.895	9.659.186	4,96	49.586.247	2.334.510	4,71
2021	201.010.203	8.877.310	4,42	63.291.309	2.692.623	4,25
İndeks (2001-2004=100)	174,50	816,54	-	346,83	1.548,08	-
İndeks (2020=100)	103,28	91,91	-	127,64	115,34	-

Kaynak: FAO, 2023

Çizelge 5. Buğday dış ticaretinde önde gelen ülkeler (2021 yılı)

Ülkeler	İhracat			Ülkeler	İthalat		
	Miktar (ton)	Değer (bin ABD\$)	Pay (%)		Miktar (ton)	Değer (bin ABD\$)	Pay (%)
Rusya	27.366.371	7.301.689	13,29	Endonezya	11.481.353	3.548.356	5,61
ABD	24.014.160	7.286.461	13,26	Çin	9.711.387	3.038.667	4,80
Avustralya	25.563.035	7.105.524	12,93	Türkiye	8.877.310	2.692.623	4,25
Kanada	21.546.479	6.636.007	12,08	Cezayir	8.025.246	2.558.743	4,04
Ukrayna	19.394.935	4.722.745	8,60	İran	7.075.228	2.486.510	3,93
Fransa	16.090.549	4.483.928	8,16	Mısır	5.773.696	2.465.060	3,89
Arjantin	9.485.175	2.454.059	4,47	İtalya	7.298.488	2.270.478	3,59
Almanya	7.100.101	1.969.667	3,59	Bangladeş	6.982.449	2.149.530	3,40
Romanya	6.907.743	1.800.140	3,28	Nijerya	6.369.665	2.055.030	3,25
Hindistan	6.090.607	1.723.431	3,14	Filipinler	6.029.337	1.948.672	3,08
Diğer	34.580.191	9.457.037	17,21	Brezilya	123.386.043	38.077.640	60,16
Toplam	198.139.346	54.940.688	100,00	Toplam	201.010.203	63.291.309	100,00

Kaynak: FAO, 2023

Türkiye’de Buğday Üretim Durumu

Türkiye’de 2022 yılında 6 milyon 601 bin 834 hektar alanda buğday hasadı yapılmıştır. Toplam hasat edilen alanların %8,70’ini Konya, %5,51’ini Ankara ve %4,43’ünü Şanlıurfa oluşturmaktadır. Bununla birlikte 19 milyon 750 bin ton buğday üretimi gerçekleşmiştir. Toplam üretim miktarının %9,77’sini Konya, %5,10’unu Şanlıurfa ve %4,54’ünü Ankara oluşturmaktadır. Türkiye’de 2022 yılında ortalama buğday verimi 2.976 kg/ha olup, üretimin başlıca yapıldığı illerde en yüksek verim Tekirdağ iline ait olurken, bunu sırasıyla Şanlıurfa ve Konya takip etmektedir. Toplam üretim içerisinde durum buğdayının payı hasat edilen alanlarda %18,10 olurken, üretim miktarında bu oran %18,99’dur. Buğday üretiminde 2018 yılından 2022 yılına kadar hasat edilen alanlarda %9,42, üretim miktarında ise %1,25 azalış yaşanırken, verim değerinde %9,02 oranında artış gerçekleşmiştir (Çizelge 6).

TÜİK tarafından yapılan bitkisel üretimler için denge tablosu çalışmasında, Türkiye’nin 2021 yılında kullanılabilir buğday üretimi, üretimde yaşanan kayıpların çıkarılmasıyla birlikte 16.679.250 ton olarak kayda geçmiştir. Aynı dönemde toplam 9.525.066 ton buğday ithalatı yapılmış ve ülkenin toplam arzı 26.204.316 ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam arzın 7.898.297 tonu ihraç edilmiş ve 808.651 ton stok değişimi yaşanmıştır. Bu verilere göre, Türkiye’nin 2021 yılında yurt içinde kullanılan buğday miktarı 19.114.670 tondur. Bu kullanımın %79,44’ü tüketim, %11,22’si yemlik, %6,35’i tohumluk ve %2,99’u kayıplardan oluşmaktadır. Kişi başı buğday tüketimi ise 2021 yılında 179,30 kg olarak hesaplanmış ve yıllar itibarıyla birbirine yakın seyretmiştir. Bu verilerin sonucunda, 2021 yılında buğday üretiminin kendine yeterlilik oranı %87,26 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın 2017 yılında %111,71 olduğu göz önüne alındığında, 2021 yılında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle 2019 (%89,46) ve 2021 (%87,26) yıllarında arz açığı verdiği görülmektedir (Çizelge 7).

Türkiye’de Buğday Üretimine Dayalı Sanayinin Durumu

Buğday hasat edildikten sonra işlenmek üzere değirmenlere sevk edilir. Buğday; unlu mamuller, makarna, irmik, bisküvi, bulgur gibi insan hayatındaki temel besinlerin hammaddesini oluşturmaktadır (OAİB, 2021). Türkiye elde etmiş olduğu buğdayın önemli bir kısmını işlemekte olup, 2021 yılı verilerine göre buğday unu üretimi yaklaşık 10 milyon ton, makarna üretimi ise 2 milyon 108 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2005-2007 yıllarından 2021 yılına kadar buğday unu üretiminde %94,78, makarna üretiminde ise %265,95 artış meydana gelmiştir. 2021 yılından bir önceki yıla göre, buğday unu üretimi %0,70 oranında azalırken, makarna üretimi %2,10 artmıştır (Çizelge 8).

2022 yılı verilerine göre dünyada toplam 5 milyar 704 milyon ABD\$ buğday unu ihracatı gerçekleşmiş olup, Türkiye %26,26 ile dünyada en fazla buğday unu ihraç eden ülke olmuştur. Türkiye’yi, %8,67 ile Almanya ikinci sırada, %4,71 ile Özbekistan üçüncü sırada takip etmektedir. Dünya genelinde buğday unu ihracatında 2018 yılından 2021 yılına kadar %16,24 artış meydana gelirken, bu artış Türkiye’de %48,85 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 9).

Çizelge 6. Türkiye’de buğday üretim bilgileri

Kriter	İller	Yıllar					Payı (%)	İndeks (2018=100)	Durum Buğdayın Payı (%)
		2018	2019	2020	2021	2022			
Hasat Edilen Alan (ha)	Konya	677.486	621.536	620.261	573.203	574.546	8,70	84,81	31,78
	Ankara	464.015	416.301	361.168	367.219	363.558	5,51	78,35	8,41
	Şanlıurfa	277.969	213.092	404.365	298.866	292.233	4,43	105,13	52,66
	Yozgat	309.462	288.408	262.956	276.244	288.442	4,37	93,21	36,14
	Diyarbakır	323.389	313.165	270.677	280.981	276.517	4,19	85,51	29,68
	Diğer	5.236.301	4.979.352	4.995.206	4.826.549	4.806.538	72,81	91,79	13,34
	Toplam	7.288.622	6.831.854	6.914.632	6.623.061	6.601.834	100,00	90,58	18,10
Üretim Miktarı (ton)	Konya	2.037.936	1.886.131	1.920.700	1.579.839	1.929.537	9,77	94,68	31,94
	Şanlıurfa	860.601	677.390	1.538.904	1.182.655	1.007.891	5,10	117,11	54,42
	Ankara	1.093.264	1.053.032	974.528	609.592	896.418	4,54	81,99	8,26
	Tekirdağ	637.685	857.020	769.915	1.026.611	811.950	4,11	127,33	0,00
	Diyarbakır	1.038.026	1.030.268	1.007.508	578.274	799.210	4,05	76,99	31,75
	Diğer	14.332.488	13.496.159	14.288.445	12.673.029	14.304.994	72,43	99,81	15,78
	Toplam	20.000.000	19.000.000	20.500.000	17.650.000	19.750.000	100,00	98,75	18,99
Verim (kg/ha)	Tekirdağ	3.396	4.513	3.915	5.335	4.212	-	124,04	-
	Şanlıurfa	3.096	3.179	3.806	3.957	3.449	-	111,40	-
	Konya	3.008	3.035	3.097	2.756	3.358	-	111,64	-
	Diyarbakır	3.210	3.290	3.722	2.058	2.890	-	90,04	-
	Ankara	2.356	2.529	2.698	1.660	2.466	-	104,65	-
	Yozgat	2.167	1.920	2.307	1.583	2.320	-	107,06	-
	Diğer	2.737	2.710	2.860	2.626	2.976	-	108,73	-
	Toplam	2.744	2.781	2.965	2.665	2.992	-	109,02	-

Kaynak: TÜİK, 2023a

İthalat açısından değerlendirildiğinde, dünya genelinde 5 milyar 519 milyon ABD\$ buğday unu ithalatı gerçekleşmiş olup, Irak %11,10 ile dünyada en fazla buğday unu ithal eden ülke olmuştur. Irak'ı %5,34 ile Hollanda ikinci sırada, %5,33 ile ABD üçüncü sırada takip etmektedir. Türkiye ise 29 milyon 530 bin ABD\$ ithalat ile %0,53 pay alarak 43. ülke olmuştur. Dünya genelinde buğday unu ithalatı 2018 yılından 2021 yılına kadar %6,25 artış göstermiştir (Çizelge 9).

Çizelge 7. Türkiye'nin buğday denge tablosu

Yıllar	2017	2018	2019	2020	2021
Üretim (Ton)	21.500.000	20.000.000	19.000.000	20.500.000	17.650.000
Ekilen alan (Hektar)	7.668.879	7.299.271	6.846.327	6.922.237	6.744.666
Üretim kayıpları (Ton)	1.182.500	1.100.000	1.045.000	1.127.500	970.750
Arz=Kullanım (Ton)	26.427.069	25.367.562	28.748.317	27.610.481	26.204.316
Kullanılabilir üretim (Ton)	20.317.500	18.900.000	17.955.000	19.372.500	16.679.250
İthalat (Ton)	6.109.569	6.467.562	10.793.317	8.237.981	9.525.066
AB 27-28 İthalat (Ton)	709.650	617.368	956.986	484.971	398.111
Yurt içi kullanım (Ton)	18.186.979	18.804.861	20.069.822	18.934.082	19.114.670
Tüketim (Ton)	14.107.643	14.714.796	16.034.511	14.782.565	15.184.041
Tohumluk kullanım (Ton)	1.380.398	1.313.869	1.232.339	1.246.003	1.214.040
Yemlik kullanım (Ton)	2.093.098	2.212.504	2.267.299	2.338.951	2.145.110
İşlenen kısım (Ton)	-	-	-	-	-
Endüstriyel kullanım (Ton)	-	-	-	-	-
Kayıplar (Ton)	605.840	563.693	535.673	566.563	571.479
İhracat (Ton)	7.489.664	7.873.454	7.530.767	7.583.765	7.898.297
AB 27-28 İhracat (Ton)	180.462	252.792	200.630	193.782	229.989
Stok değişimi (Ton)	750.426	1.310.753	1.147.728	1.092.634	808.651
Kişi başına tüketim (Kg)	174,60	179,40	192,80	176,80	179,30
Yeterlilik derecesi (%)	111,71	100,51	89,46	102,31	87,26

Kaynak: TÜİK, 2023b

Çizelge 8. Türkiye'de buğday unu ve makarna üretimi (ton)

Yıllar	Buğday Unu Üretimi	Makarna Üretimi
2005-2007	5.132.003	576.024
2008-2010	6.173.279	654.594
2011-2013	7.952.074	957.341
2014-2016	9.023.494	1.236.078
2017	9.409.911	1.667.267
2018	9.260.962	1.762.492
2019	9.649.942	1.902.039
2020	10.066.668	2.064.619
2021	9.996.270	2.107.960
İndeks (2005-2007=100)	194,78	365,95
İndeks (2020=100)	99,30	102,10

TÜİK, 2023c

Çizelge 9. Dünya'da buğday unu dış ticareti

Kriterler	Ülkeler	Yıllar					Payı (%)	İndeks (2018=100)
		2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat Değeri (bin ABD\$)	Türkiye	1.006.290	1.051.757	951.074	1.106.563	1.497.903	26,26	148,85
	Almanya	344.887	354.111	345.579	389.197	494.581	8,67	143,40
	Özbekistan	70.085	104.576	218.610	281.012	268.530	4,71	383,15
	İtalya	126.120	144.229	153.320	200.886	251.904	4,42	199,73
	Hindistan	100.405	105.415	138.978	188.138	209.495	3,67	208,65
	Diğer	3.259.685	3.339.589	3.070.225	3.103.399	2.982.232	52,28	91,49
	Toplam	4.907.472	5.099.677	4.877.786	5.269.195	5.704.645	100,00	116,24
İthalat Değeri (bin ABD\$)	Irak	578.973	482.266	453.833	489.496	612.636	11,10	105,81
	Hollanda	220.329	195.246	206.526	238.621	294.525	5,34	133,68
	ABD	207.352	192.682	202.087	213.446	294.098	5,33	141,84
	Afganistan	764.475	563.618	562.266	587.942	281.688	5,10	36,85
	Suriye	108.646	126.155	83.974	145.719	186.887	3,39	172,01
	Diğer	3.314.331	3.564.079	3.334.652	3.482.123	3.849.094	69,74	116,13
	Toplam	5.194.106	5.124.046	4.843.338	5.157.347	5.518.928	100,00	106,25

Kaynak: ITC, 2023

Çizelge 10 incelendiğinde, 2022 yılında dünyada toplam 13 milyar 766 milyon ABD\$ makarna ihracatı gerçekleşmiştir. 2022 yılı makarna dış ticaretinde en fazla ihracat yapan ülkelerin başında %30,34 ile İtalya ilk sırada, %8,68 ile Çin ikinci ve %7,11 ile Güney Kore üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise 964 milyon 539 bin ABD\$ ihracat ile %7,01 pay alarak en fazla ihracat yapan 4. ülke olmuştur. Dünya genelinde makarna ihracatı 2018 yılından 2021 yılına kadar %36,10 artış meydana gelirken, bu artış Türkiye’de %74,60 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 10).

Çizelge 10 göre, 2022 yılında dünyada toplam 13 milyar 463 milyon ABD\$ makarna ithalatı gerçekleşmiştir. 2022 yılı makarna dış ticaretinde en fazla ithalat yapan ülkelerin başında %12,47 ile ABD ilk sırada, %8,00 ile Almanya ikinci ve %7,64 ile Birleşik Krallık üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise 11 milyon 828 bin ABD\$ ithalat ile %0,09 pay alarak 104. ülke olmuştur. Dünya genelinde makarna ithalatı 2018 yılından 2021 yılına kadar %39,76 oranında artış göstermiştir (Çizelge 10).

Çizelge 10 ve 11 ait veriler kısaca değerlendirildiğinde; Türkiye buğday unu ve makarna ihracatında dünyada önde gelen ülkelere nispeten birisidir. Buna karşılık, ithalat oranları diğer ülkelere nazaran oldukça düşüktür.

Türkiye’de Buğday Üretimi Destekleme Politikaları

Türkiye’de buğday üretimine sağlanan desteklerin ayrıntıları Çizelge 11’de yer almaktadır. 2022 yılında buğday üretimi için dekara 75 TL mazot desteği, 46 TL gübre desteği ve 0,10 TL fark ödemesi (prim) desteği sağlanmıştır. Aynı şekilde, bireysel olarak başvuru yapan üreticilere dekara 40 TL, üretici gruplarına ise 20 TL organik tarım desteği verilmektedir. Katı organik-organomineral gübre kullanan üreticilere dekara 20 TL destek sunulmaktadır. Buğday üretiminde sertifikalı tohum kullanımına 50 TL/da destek verilirken, sertifikalı tohum üretimine de 0,10 TL/kg destek sağlanmaktadır. Buna ek olarak, orijinal ve üstü tohumluk üretimi için 0,12 TL/kg destekleme yapılmaktadır. Toprak analizi destekleme ödemesi ise her 50 dekarlık alan için analiz başına 50 TL olarak uygulanmaktadır. Küçük aile işletmesi desteği kapsamında tarımsal işletmelere dekara 200 TL destek sağlanmaktadır.

Çizelge 10. Dünya’da makarna dış ticareti

Kriterler	Ülkeler	Yıllar					Payı (%)	İndeks (2018=100)
		2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat Değeri (bin ABD\$)	İtalya	2.913.072	3.022.504	3.587.774	3.620.116	4.176.852	30,34	143,38
	Çin	923.430	929.427	979.752	1.052.196	1.195.235	8,68	129,43
	Güney Kore	556.001	612.139	792.304	891.151	978.361	7,11	175,96
	Türkiye	552.416	608.508	761.284	777.397	964.539	7,01	174,60
	Tayland	501.951	547.352	595.460	632.013	663.258	4,82	132,14
	Diğer	4.668.164	4.789.166	5.448.290	5.840.767	5.787.942	42,04	123,99
	Toplam	10.115.034	10.509.096	12.164.864	12.813.640	13.766.187	100,00	136,10
İthalat Değeri (bin ABD\$)	ABD	986.322	1.011.860	1.357.296	1.264.315	1.678.778	12,47	170,21
	Almanya	828.351	803.427	907.461	988.621	1.077.675	8,00	130,10
	Birleşik Krallık	562.988	658.723	754.859	849.140	1.029.118	7,64	182,80
	Fransa	716.459	715.080	787.803	886.719	986.442	7,33	137,68
	Kanada	378.049	420.122	504.877	499.853	617.393	4,59	163,31
	Diğer	6.160.595	6.359.666	7.202.266	7.699.024	8.073.569	59,97	131,05
	Toplam	9.632.764	9.968.878	11.514.562	12.187.672	13.462.975	100,00	139,76

Kaynak: ITC, 2023

Çizelge 11. Türkiye’de buğday ürününe verilen destekleme birim fiyatları

Destek Türü	Yıllar				
	2018	2019	2020	2021	2022
Mazot Desteği (TL/da)	15,00	19,00	19,00	22,00	75,00
Gübre Desteği (TL/da)	4,00	8,00	8,00	20,00	46,00
Fark Desteği (TL/kg)	0,05	0,10	0,10	0,10	0,10
Organik Tarım Desteği (Bireysel) (TL/da)	10,00	10,00	10,00	10,00	40,00
Organik Tarım Desteği (Üretici Grubu) (TL/da)	10,00	5,00	5,00	10,00	20,00
Katı Organik-Organomineral Gübre Desteği (TL/da)	-	10,00	10,00	20,00	20,00
Sertifikalı Tohum Kullanım Desteği (TL/da)	8,50	8,50	16,00	16,00	50,00
Sertifikalı Tohum Üretim Desteği (TL/kg)	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
Orijinal ve Üstü Tohumluk Üretim Desteği (TL/kg)	0,20	0,20	0,12	0,12	0,12
Toprak Analizi Desteği (TL/Analiz)*	40,00	40,00	40,00	-	50,00
Küçük Aile İşletmesi Desteği (TL/da)	100,00	100,00	100,00	100,00	200,00

Kaynak: Resmî Gazeteler, 2018 –2022. (*): Her 50 dekar alana analiz başına Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından akredite edilen toprak analiz ve tahlil laboratuvarlarına ödeme yapılmaktadır.

Türkiye’de üreticilerin en çok yararlandığı desteklerin başında alan bazlı tarımsal destekler yer almaktadır (Erdal ve ark., 2013; Abay ve ark., 2017). Buğday üretimine sağlanan alan bazlı destekler kapsamında 2018 yılından 2022 yılına kadar mazot desteğinde %400, gübre desteğinde ise %1.000’in üzerinde artış yaşanmıştır (Çizelge 11). Tarımsal destekler içerisinde önemli başka bir destek kalemi de fark ödemesi (prim) desteğidir (Semerci ve Durmuş, 2021). Fark ödemesi desteği öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsamaktadır (Tarım Kanunu, 2006). Türkiye’de 2022 yılında buğday üretimine verilen destek birim fiyatı 10 kuruş olup, buğday üretiminin 2022 yılı ortalama verimi dikkate alındığında birim alana (ha) (2.992 kg x 0,10 krş) 299,20 TL destek ödemesi düşmektedir.

Çizelge 12 incelendiğinde, 2018-2022 yılları arasında buğday prim desteğinin birim fiyatlarında herhangi bir artış yaşanmadığı görülmektedir. Buna ek olarak, fark ödemesi (prim) desteği sağlanan bazı temel ürünlerde en yüksek birim fiyata sahip ürün kütlü pamuk olurken, en düşük birim fiyat ise dane mısıra aittir.

Çizelge 12. Türkiye’de bazı temel ürünlerin fark ödemesi desteği birim fiyatları (krş/kg)

Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022
Kütlü Pamuk	80	80	110	110	110
Kanola (Kolza)	50	50	50	80	80
Soya	60	60	60	60	60
Aspir	55	55	55	55	55
Kuru Fasulye, Mercimek, Nohut	50	50	50	50	50
Yağlık Ayçiçeği	40	40	50	50	50
Buğday, Arpa, Çavdar, Triticale, Yulaf	5	10	10	10	10
Çeltik	10	10	10	10	10
Dane Mısır	3	3	3	3	3

Kaynak: Resmî Gazeteler, 2018 - 2022.

Sonuç ve Öneriler

Buğday, dünya çapında ve Türkiye’de en çok üretilen ve insan beslenmesinde temel gıdalardan birisi olduğu için ülkeler tarafından stratejik ürün olarak kabul edilen önemli bir tahıldır. Bu nedenle ülkeler buğday gibi ürünlerde arz açığı yaşamamak için kendine yeterliliğin ön planda tutulduğu tarımsal politikalara öncelik verirler. Buğday üretiminin dünyada olduğu gibi Türkiye’de içinde önemi büyük olup, dünya genelinde toplam buğday hasat edilen alanların %3,00’ünü, toplam üretim miktarının ise %2,29’unu karşılamaktadır. Bu verilere ek olarak, Türkiye buğday sanayisine dayalı ürünlerde önemli bir ihracatçı olup, buğday unu ihracatının %26,26’sını karşılayarak en fazla ihracat yapan birinci ülke olurken, benzer şekilde makarna sanayisinde dünya ihracatının %7,01’ini karşılayarak dördüncü ülke olmuştur. Buna karşılık, Türkiye’nin 2000’li yılların başından itibaren üretim alanlarında yaklaşık %30, üretim miktarında ise %10 seviyelerinde gerileme yaşamıştır. Özellikle son beş yılda dünya buğday ithalatın yaklaşık %5’ini Türkiye oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin buğdayda kendine yeterliği 2021 yılında %87,26 seviyesine kadar gerilemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye iç talebinin yanı sıra buğday unu ve makarna sanayisinde dünyada önde gelen ihracatçılardan biri olması nedeniyle önemli bir arz açığı yaşamakta ve bu açığı kapatmak için her yıl önemli miktarda ithalat yapmaktadır. Türkiye’de hem ihracattaki potansiyelini koruyucu hem de kendine yeterliliğini sağlayabileceği tarımsal destekleme politikalarına öncelik verilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de buğday hemen hemen her yerde yetiştirilmekle birlikte özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yoğunlaşmakta ve çoğunlukla kuru tarım olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin (2.665 kg/ha) buğday verimi dünya ortalamasının (3.492 kg/ha) oldukça altındadır. Söz konusu arz açığını kapatılmasında öncelikli olarak buğday veriminin artırılması elzemdir. Bunun içinde bölgenin koşulları dikkate alınarak planlı bir üretime gidilmeli, sulama imkânları artırılmalı, yüksek verimli ve sertifikalı tohum kullanımı yaygınlaştırılmalı, gübreleme ve tarımsal mücadelenin uygun miktarda, koşulda ve zamanında yapılmalı, makine çekigücü ve işgücünün nitelikli şekilde kullanılmalı ve ıslah çalışmalarına önem gösterilmelidir. Bu konuda özel ve kamuya ait araştırma kurum ve kuruluşlarının gerek danışmanlık ve yayım faaliyetleri gerekse de ar-ge çalışmalarını destekleyici politikalara yer verilmelidir.

Tarımsal destekler üretici geliri ve arzın artmasını ya da üretim maliyetlerinin düşürülmesinde önemli rol oynar. Özellikle buğday üretiminde sağlanan girdi desteklerinin ve son yıllarda birim fiyatları sabit bir seyir izleyen fark ödemesi (prim) desteklerinin mevcut koşullara uygun şekilde üretim maliyetlerini karşılayıcı ve olası fiyat değişimlerine paralel şekilde sürekli olarak düzenlenmelidir. Bu şekilde, buğday üretimi teşvik edilebilir ve üreticilerin motivasyonunda artış sağlanabilir. Tüm bunlarla birlikte uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları arzın talebi karşılayacak şekilde, dünya fiyatlarını dikkate alan, yapısal ve sosyal politikaları barındıran ve küresel şartlarda rekabet edebilecek düzeyde olmasına dikkat edilmelidir.

Kaynaklar

- Abay C, Türkekul B, Ören MN, Gürer B, Özalp B. 2017. Türkiye'de Üreticilerin Tarımsal Desteklerden Faydalanma Durumu Üzerine İnceleme. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, vol.3, no.1, 130-136.
- Akay AŞ. 2005. Türkiye Ekonomisinde Buğday ve Buğday Türevlerinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Aydın B, Özkan E, Çobanoğlu F, Gürbüz MA, Kurşun İ, Kayhan İE. 2022. Edirne İlinde Buğday Üretiminde Girdi Kullanımı ve Karşılaştırmalı Maliyet Analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 111-119.
- Badem M, Hurma H. 2021. Temel Stratejik Ürün Olan Buğday'da Destekleme Politikalarına Genel Bir Bakış. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 22(1), 21-30.
- Birinci A, Küçük N. 2011. Erzurum İli Tarım İşletmelerinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması/Calculating Wheat Production Cost on the Farms in Erzurum Province. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 35(3-4).
- Duru S, Gül A, Hayran S. 2019. Türkiye'de Buğday ve Buğday Mamulleri Dış Ticaret Yapısı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 552-564.
- Eraktan G. 2001. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları, ISBN 975-8437-01-1, İstanbul.
- Erdal G, Erdal H, Gürkan M. 2013. Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği). *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 92-98.
- FAO, 2022. Food and Agriculture Organization of The United Nations – Statistical Yearbook 2022. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc2211en> [Erişim tarihi: 09.06.2023]
- FAO, 2023. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. FAOSTAT. Erişim: <http://www.fao.org/faostat/en/#data> [Erişim tarihi: 09.06.2023]
- Gül Yavuz G, Miran B, Gürer BB, Yüksel NY, Demir A. 2016. Buğday, Dane Mısır ve Çeltik Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi. *Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE)*. TEPGE Yayın No: 266, ISBN: 978-605-9175-39-5.
- Gündoğmuş E. 1998. Ankara İli Akyurt İlçesi Tarım İşletmelerinde Ekmeklik Buğday (*Triticum Aestivum* L.) Üretiminin Fonksiyonel Analizi ve Üretim Maliyetinin Hesaplanması. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 22(1998), 251-260.
- ITC, 2023. Uluslararası Ticaret Merkezi. Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri (TradeMap). Erişim: <https://www.trademap.org/Index.aspx> [Erişim tarihi: 09.06.2023]
- Kalabak AY, Aslan R. 2021. Bazı Alan Bazlı Tarımsal Desteklerin Buğday Üretimi Üzerindeki Etkisi: Balıkesir Örneği (2009-2015). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 85-102.
- Karadağ K. 2016. Ağrı İli Tarım İşletmelerinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması. *Alinteri*, 31, 33-41.
- Kızılaslan H, Aktaş S. 2003. Türkiye'de Buğday Destekleme Politikaları ve Uygulamaları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2003(1).
- Kızılaslan H. 2004. Dünya'da ve Türkiye'de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2004(2).
- Konyalı S, Gaytancıoğlu O. 2007. Türkiye'de Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticilerinin Sorunları. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 4(3), 249-259.
- OAİB, 2010. Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri. Makarna Sektör Raporu. Erişim: https://www.hububatbirlik.org/Eklenti/6,makarnasektorraporu.pdf?0&_tag1=2D52DCBF45A138F9525DD0910D63AC294065F08B [Erişim tarihi: 11.06.2023]
- OAİB, 2021. Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri. Buğday Unu Sektör Raporu. Erişim: https://www.hububatbirlik.org/Eklenti/51,bugdayunusektorraporu.pdf?0&_tag1=5E8E14F2BA6B6CE5C56C8FB61AAD5ED26549C9B1 [Erişim tarihi: 11.06.2023]
- Resmi Gazete, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022. Bitkisel Üretim Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ.
- Semerci A, Durmuş E. 2021. Analysis of Oily Sunflower Production in Türkiye. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 9(1), 56-62.
- Shahzad MA, Razaq A, Qing P. 2019. On the Wheat Price Support Policy in Pakistan. *Journal of Economic Impact*, 1(3), 80-86.
- Shikur ZH. 2022. Wheat Policy, Wheat Yield and Production in Ethiopia. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2079586.
- Sureshkumar AP, Asodiya PS, Parmar VK, Patel KS. 2014. Input Use, Costs Structure, Return and Resource Use Efficiency Analysis of Wheat Crop in South Gujarat, India. *International Journal of Agricultural Extension*, 2(1), 05-12.

- Tarım Kanunu, 2006. Tarım Kanunu (Kanun No. 5488). Resmi Gazete 26149 Sayılı (25.04.2006). Erişim: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm> [Erişim tarihi: 03.06.2022]
- Ticaret Bakanlığı, 2023. Makarna Sektör Raporu. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/ihracat/sectorler/tarim-ve-gida> [Erişim tarihi: 11.06.2023]
- Turhan Ş. 2008. Türkiye'de Makarna Sektörünün Rekabet Gücü Açısından Değerlendirilmesi. Verimlilik Dergisi, (4), 115-125.
- TÜİK, 2023a. Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> [Erişim tarihi: 10.06.2023]
- TÜİK, 2023b. Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Ürün Denge Tabloları. Erişim: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> [Erişim tarihi: 10.06.2023]
- TÜİK, 2023c. Türkiye İstatistik Kurumu, Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri. Erişim: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> [Erişim tarihi: 10.06.2023]

